

Cele 10 scrisori ale Sf. (Pseudo) Dionisie Areopagitul

1) SCRISORILE ÎN CORPUSUL PSEUDO-DIONISIAN

Mulți specialiști spun că opera literară dionisiacă este una dintre cele la influențe pseudo-epigrafii în istoria gândirii occidentale (**Enzo Bellini**, introducerea traducerii în limba italiană a corpusului dionisiac: *Dionigi Areopagita. Tutte le opere. Testo greco a fronte*, Milano, Bompiani. Il pensiero occidentale, 2009, p. 11; **Carlo Maria Mazzucchi**, „Damascio, autore del Corpus Dionysiacum, e il Dialogo Περὶ Πολιτικῆς Επιστημῆς“, în *Aevum*, nr. 80 (2006, p. 299-334). Este admis printre cercetători faptul că acest Corpus a fost redactat la începutul secolului al VI-lea de un autor anonim sub numele lui Dionisie, convertitul Sf. Paul după discursul din Areopagul Atenei, eveniment descris de Faptele Apostolilor în cap. 17. Din activitatea epistolară dădăm că autorul pretinde să aibă legături apropiate cu Sf. Paul, dar și cu unii Apostoli ai lui Christos, în special Sf. Ioan evanghelistul, căruia îi adresează o scrisoare pe când acesta se afla în exil pe Insula Patmos și față de care arată o mare admirație. În scrisoarea a VIII-a el pretinde că a fost martor, chiar dacă nu la Ierusalim, ci într-un mic orașel, Eropolis, al eclipsei solare din timpul răstignirii Mântuitorului eveniment repetat și la moartea Sf. Fecioare Maria. Referitor la misterul acestui personaj întrebările sunt numeroase și dintre cele mai pertinente: cum a putut un autor din secolul al VI-lea să dobândească o asemenea inteligență și profunzime a spiritului încât să convingă generații de creștini că el ar fi Dionisie Areopagitul, primul episcop al Atenei? Cum a reușit el să se prezinte destinatarilor scrisorilor sale ca fiind contemporanul lor? De ce un asemenea autor a recurs la această metodă, frecvent întâlnită în literatura antică, pentru a transmite ideile sale? (întrebări dezbătute de Bellini în „La teologia del Corpo areopagitico“, în *Teologia*, nr. 5 (1980), p. 107-138; și „Teologia e teurgia in Dionigi Areopagita“, în *Vetera Christianorum*, nr. 17 (1980), p. 199-216). Trei ipoteze sunt de luat în considerație: fie este vorba despre un filosof neo-platonic ce dorește să arate convergențe între creștinism și filosofie și pentru a fi mai convingător se ascunde în umbra lui Dionisie Areopagitul; fie autorul este un creștin care dorește să câștige de partea sa păgânii școlii pentru a-i conduce pe calea credinței creștine, aceasta era și metoda folosită de Sf. Paul când se adresa păgânilor; fie autorul este un filosof neo-platonic ce dorește să combată gândirea creștină absorbând-o în gândirea neo-platonismului târziu, în acest caz, identificarea lui cu Dionisie Areopagitul nu este decât o ficțiune pentru a dobândi mai multă credibilitate. Citind cu atenție lucrările, putem vedea că autorul efectiv dorește să conducă destinatarii spre un creștinism neo-platonic: introduce concepte creștine în conceptele neo-platonice. Printr-un asemenea procedeu nu reușește totuși să explice însuși fundamentul credinței creștine: rugăciunea Tatăl Nostru, conceptul de Dumnezeu persoană, Unul și Întreit, conceptul de păcat și de mântuire, centralitatea figurii lui Christos și a crucii răscumpărătoare. Totuși, deși par convingătoare asemenea explicații, ele nu rămân decât la stadiul de ipoteze în cercetările actuale. Un autor contemporan, Mazzucchi lansează o ipoteză interesantă atribuind corpusul dionisiac unui autor pe nume Damascus. Primele cinci scrisori par a fi răspunsuri la unele întrebări precise puse de destinatarii lui Dionisie referitor la două dintre scrierile sale teologice fundamentale: *Despre numirile divine* și *Teologia mistică*. Scrisoarea a șase este mai degrabă o expunere a criteriilor ce l-au condus să publice ansamblul lucrărilor sale. Scrisoarea a șaptea este un răspuns adus unui filosof sofist, Apollonius, care-l acuză că se folosește de argumente filosofice pentru a apăra credința creștină împotriva filosofilor. Scrisoarea

a opta este un scurt tratat de blândete și milostivire. Scrisoarea a noua poate fi citită ca o introducere, sau un preambul, la o lucrare mult mai amplă, pierdută însă, *Teologia simbolică*. Scrisoarea a zecea dezvăluie toată simpatia și stima pe care autorul o poartă apostolului feciorelnic, Sf. Ioan, aflat în exil pe Insula Patmos.

Primele patru scrisori îl au ca destinatar pe monahul Gaius, scrisoarea a cincea este adresată ministrului Doroteus, a șasea preotului Sosipatros, a șaptea episcopului Policarp, a opta monahului Demofil, a noua episcopului Tit și ultima apostolului Ioan. De ce această ordine? Pentru a înțelege mai bine trebuie să ne referim la o altă lucrare a sa, *Despre ierarhia bisericească*, idei preluate și în scrisoarea a opta, unde autorul descrie ierarhia bisericească, orânduită și voită de Dumnezeu, astfel: credincioși, monahi, miniștri, preoți, episcopi, succesorii apostolilor și apostolii. Ordinea scrisorilor poate fi văzută prin prisma acestei ierarhii, plecând de la monahul Gaius și culminând cu apostolul și evanghelistul Ioan. Cu toate acestea, ordinea scrisorilor din Corpusul Dionisiac nu are repercusiuni sau implicații teologice asupra operei.

2. PREZENTAREA SUCCINTĂ A SCRISORILOR

I. Către monahul Gaius¹

Întunericul dispare când apare lumina, cu atât mai mult când lumina este abundentă. Cunoștințele reduc ignoranța, mai ales cunoștințele multe. Înțelegând aceste lucruri prin exces și nu prin deficiență, să admitti ca adevăr absolut că ignoranța lucrurilor divine scapă celor care au lumina pozitivă și cunoașterea pozitivă, iar întunericul superior lui Dumnezeu este imprecis pentru orice lumină și este în afara oricărei cunoașteri. Dacă cineva, după ce l-a văzut pe Dumnezeu, a înțeles ceea ce a văzut, nu l-a văzut pe Dumnezeu, ci una dintre lucrările sale care există și care sunt cunoscute. Deoarece Dumnezeu își are locuința dincolo de gândirea și de esența oricărui lucru, astfel încât efectiv nu poate fi cunoscut nici să fie, există mai presus de orice ființă și poate fi cunoscut dincolo de capacitatea noastră intelectuală. Ignoranța totală, luată în sensul ei cel mai bun, ne face să cunoaștem pe cel care depășește orice lucru cunoscut.

II. Către același monah Gaius²

În ce fel Ființa superioară tuturor lucrurilor este chiar și deasupra originii dumnezeirii și binelui? În sensul că dumnezeirea și bunătatea sunt una și aceeași esență al darului binefăcător și îndumnezeitor și imitarea de neimitat a celui care transcende divinul și Bunul, imitare datorită căreia suntem îndumnezeiți și făcuți buni. Într-adevăr, dacă capacitatea de imitare devine principiul ce face divini și buni pe cei care au fost făcuți divini și buni, Ființa superioară oricărui principiu și dumnezeirii și bunătății numite astfel depășește dumnezeirea și bunătatea și, fiindcă este de neimitat și de neparticipat, este deasupra imitațiilor și participărilor și deasupra celor care o imită și a celor care participă la ea.

III. Către același monah Gaius³

Pe neașteptate înseamnă ceea ce împotriva a ceea ce așteptam și într-un mod obscur în care a rămas până în acel moment accede la lumină. Aplicând acest fenomen iubirii lui Christos pentru oameni, Sfânta Scriptură, cred eu, a dorit să spună că Cel care este deasupra oricărei esențe, s-a făcut om și a venit din misterul său în mijlocul nostru. Totuși el rămâne ascuns chiar și după arătarea sa sau, pentru a vorbi într-un fel mai divin, în însăși arătarea sa același mister al lui Isus rămâne obscur și nu poate fi

explicat în el însuși de nici o rațiune și de nici o inteligență, ci chiar și atunci când se vorbește, rămâne de negrăit, iar când se gândește rămâne necunoscut.

IV. Către același monah Gaius⁴

Tu mă întrebi în cel fel Isus, superior tuturor ființelor, poate fi considerat, în mod substanțial, ca fiind din esența celorlalți oameni? Desigur, aici nu este vorba despre un om care ar fi autor al oamenilor, ci este vorba despre om după esența sa. Noi nu-l numim pe Isus după firea umană; într-adevăr, el nu este nici doar om (în acest caz, dacă ar fi fost doar om, nu s-ar mai fi putut spune că este superior tuturor ființelor), ci este cu adevărat om superior tuturor ființelor deoarece, iubindu-i pe oameni într-un mod cu totul deosebit, a luat cu adevărat aceeași esență a oamenilor într-un mod supra uman și uman în același timp. Nu a rămas mai puțin plin de supra-esență, el care este mereu supra-esențial, desigur datorită plenitudinii firii sale superioare. Iar dacă a coborât într-adevăr în esența umană, a luat-o într-un mod superior acestei esențe și înfăptuiește lucrurile omenești în modul cel mai uman: acest lucru se vede la Fecioara care l-a zămislit și la apa nestatornică ce susține totuși greutatea picioarelor sale materiale și pământesti și care nu cedează, rămânând solidă fără ca Isus să se scufunde, datorită unei forțe minunate.

Cine ar dori să treacă în revistă celelalte minuni, care sunt nenumărate? Analizând deci lucrurile minunate cu ochiul divin, se va cunoaște dincolo de inteligență că însăși afirmațiile ce privesc iubirea lui Isus față de oameni au aceeași virtute a unei negații superbe. Efectiv, pentru a fi scurt, el nu era chiar om: nu în sensul că nu a luat întreaga fire umană, ci fiindcă, născut fiind printre oameni, îi depășea pe oameni, și fiindcă s-a făcut om într-un mod supra-uman. Prin consecință, el nu făcea lucrurile divine în mod divin, nici cele umane în mod uman, ci a săvârșit, trăind printre noi, ca și Dumnezeu devenit om, o nouă înfăptuire divină și umană, teandrică.

V. Ministrului Doroteus⁵

Întunericul divin este lumina de nepătruns în care se spune că locuiește Dumnezeu (cfr. Ieș. 20, 21). O asemenea lumină este invizibilă datorită strălucirii ei ultra evidente și nu încetează să pătrundă datorită revărsării excesive a luminozității ce depășește orice esență. În acest întuneric se află oricine este considerat vrednic să-l cunoască și să-l vadă pe Dumnezeu, tocmai prin faptul de a nu vedea și de a nu cunoaște; într-adevăr se află în ceea ce este deasupra oricărei viziuni și a oricărei cunoașteri, știut fiind cu precizie acest lucru: Dumnezeu se află dincolo de orice lucru sensibil și iteligibil, după cum spune și profetul „știința ta este atât de minunată pentru mine și depășește forțele mele, astfel încât nu aș putea-o ajunge“ (Ps. 138, 6).

Astfel, deci și despre apostolul Paul se spune că l-a cunoscut pe Dumnezeu, totuși l-a cunoscut dincolo de orice inteligență și cunoaștere (Fil. 4, 7; Ef. 3, 19); de aceea el spune: căile Domnului nu pot fi cunoscute și judecățile sale sunt de nepătruns (Rom. 11, 33); nu se pot povesti nici darurile lui (2 Cor. 9, 15), iar pacea lui depășește orice idee (Fil. 4, 7); Paul l-a aflat pe Cel ce stăpânește toate și a cunoscut, dincolo de orice inteligență, că Acela este dincolo de toate lucrurile, fiind cauza tuturor lucrurilor.

VI. Către preotul Sopatros⁶

Să nu crezi, venerabile Sopatros, că poate fi o victorie violența arătată de tine împotriva unei religii sau a unei opinii ce ni ți se pare bună. Efectiv, chiar dacă o vei respinge cu raționamente valide, crezi că opinia lui Sopatros va fi, din această cauză,

mai bună? Este posibil, într-adevăr, ca tu și alții, în mijlocul atâtor falsități și aparențe, să nu vedeți adevărul, care este unul ascuns. Obiectul care nu este roșu nu este, din această cauză, alb, iar creatura care nu este un cal, nu înseamnă că este numaidecât om. Ascultându-mă pe mine, să procedezi astfel: să te abții să vorbești împotriva altora, dar să aperi adevărul astfel încât lucrurile spuse de tine să fie de neatacat cu desăvârșire.

VII. Episcopului Policarp⁷

Știu că nu am intrat în discuții aprinse nici cu grecii, nici cu alții, deoarece cred că este suficient oamenilor buni, dacă le este posibil, să cunoască și să expună adevărul așa cum este el în realitate. Într-adevăr, când o teză, indiferent care ar fi ea, a fost demonstrată conform legilor adevărului și este clară, tot ceea ce este diferit și afectează adevărul va fi combătut ca fiind ceva contrar a ceea ce este în realitate, ca fiind neasemănătoare și mai mult aparentă decât reală. Deci este un lucru inutil ca cineva care predică adevărul să poarte discuții aprinse cu grecii sau cu alții. Efectiv, fiecare pretinde că deține moneda regelui, în realitate însă poate nu are decât o imagine falsă despre o mică părticică a adevărului; iar tu dacă vei respinge acest lucru, altul și un altul vor susține și argumenta aceeași problemă. Însă dacă demonstrația a fost făcută în spirit de adevăr și a rămas de necontestat de către toți ceilalți, tot ceea ce este într-adevăr diferit va dispărea de la sine înaintea adevărului incontestabil și autentic. Cred că, fiind convins de acest lucru, nu am avut niciodată intenția să vorbesc împotriva grecilor și împotriva altora, ci pentru mine este un lucru suficient, iar Dumnezeu permite acest lucru, înainte de toate să cunosc adevărul și apoi, cunoscându-l, să vorbesc așa cum se cuvine.

Tu îmi spui că sofistul Apolofan mă bârfește și mă numește patricid fiindcă mă folosesc fără jenă de argumentele grecilor împotriva grecilor. Ar fi fost mai just ca noi să-i spunem că grecii se folosesc din belșug de argumentele divine când încearcă să explice religia divină ca lucrare a înțelepciunii lui Dumnezeu. Nu mă refer aici la credințele poporului care este sub influența invențiilor pasionale ale poezilor și care adoră creația în locul Creatorului; ci chiar însuși Apolofan, într-un mod necinstit, se folosește de argumente divine împotriva lucrurilor divine. Într-adevăr, datorită cunoașterii lucrurilor, numită pe bună dreptate de el filosofie iar de sfântul Paul înțelepciunea lui Dumnezeu, adevărații filosofi ar fi trebuit să ajungă până la Cauza ființelor și cunoașterii lor.

Dar pentru a nu combate, contrar intențiilor mele, nici opinia altora nici a lui, pot spune doar că Apolofan, pretinzând că este înțelept, ar fi trebuit să știe că în orânduirea și în mișcarea cerească nu s-ar fi putut produce nici o schimbare fără să fi fost atribuit impulsului acestei Cauze care a creat-o și o păstrează, deoarece, după cum spune Scriptura, el este cel care schimbă toate lucrurile (Dan. 2, 21). Atunci de ce nu aduce cinste Celui pe care noi îl cunoaștem datorită acestor mișcări ca fiind cel care este adevăratul Dumnezeu al universului, contemplându-i puterea care este cauza a toate și care este de negrăit? Din moment ce la un semn al său soarele și luna, datorită unei forțe și a unui statut minunat, se mișcă împreună cu întregul univers cu o mișcare precisă spre ceea ce este cu certitudine imobil și toate lucrurile stau timp de o zi întreagă sub aceleleași aștri, sau, ceea ce este și mai minunat, pe când toate lucrurile și sferile superioare ce conțin alte stele se învârtesc ca de obicei, lucrurile conținute în ele nu se învârtesc împreună cu ele; iar când o nouă zi s-a prelungit de circa trei ori mai mult și în 20 de ore întreg universul a fost întors înapoi tot atâta timp în cursa sa în sens contrar și a revenit la normal printr-o mișcare extraordinară; sau soarele în circuitul său, conținând în zece ore mișcarea sa în cinci etape, întorcându-se

apoi înapoi timp de zece ore, a refăcut același parcurs în întregime în sens opus⁸. Acest lucru a stârnit admirația babilonienilor și fără discuții aprinse s-au supus lui Ezechia ca unui om egal lui Dumnezeu și cu mult superior oamenilor. Nu spun nimic despre minunile din Egipt sau despre alte minuni divine ce au avut loc în alte părți, mă limitez doar la cele știute și cerești admirate în lumea întreagă de toți oamenii.

Deci, Apolofan spune că aceste lucruri nu sunt adevărate. Și totuși ele se află înscrise în memoriile sacre ale persanilor și chiar și preoții lor celebrează amintirea soarelui din cele trei zile. Putem totuși adminte că acesta din ignoranță sau fără experiență refuză aceste lucruri. Atunci încearcă să-i spui: „Ce zici despre eclipsa care a avut loc în momentul răstignirii mântuitoare pentru noi?” (cfr. Lc. 23, 44-45). Atunci noi doi eram unul lângă altul la Eliopolis când am văzut dintr-o dată luna poziționându-se înaintea soarelui. Într-adevăr, nu era momentul în care cei doi aștri să fie unul în direcția celuilalt. Apoi, de la ora a noua până seara luna s-a aflat diametral opusă soarelui într-un mod cu totul incredibil. Mai amintește-i apoi și un alt lucru: el știe bine că noi am văzut luna începând să întunece soarele dinspre partea orientală și înaintând până la cealaltă extremitate a soarelui, iar apoi reluându-și calea astfel încât eclipsa și revenirea luminii nu au avut loc în aceeași parte, ci la cele două extremități opuse al discului solar. Aceste lucruri sunt minuni ale acelor timpuri; doar Christos, autorul a toate, a putut înfăptui asemenea mari minuni ce nu se pot povesti.

Asemenea lucruri, dacă te pot ajuta, spune-i-le. Iar tu, Apolofan, încearcă să negi, dacă poți, înaintea mea care pe atunci mă aflam lângă tine, care împreună cu tine am văzut și considerat toate minunile cu adevărat extraordinare, ca și tine. În fine, nu știu cum atunci Apolofan a început a prezice, chiar mie, ca o interpretare a evenimentelor spunând: „Dragă Dionisie, aceasta este o schimbare datorată puterii lui Dumnezeu”. Aceste lucruri le-am spus sub forma unei scrisori. Însă tu vei fi în măsură să îmbogățești discursul tău cu lucruri ce lipsesc din scrisoare și să conduci pe calea cea dreaptă către Dumnezeu un om care este înțelept în multe lucruri și care poate se va indigna să afle cu umilință adevărul mai mult decât înțelept al religiei noastre.

VIII. Monahului Demofil: despre îndatoririle fiecăruia și despre blândețe⁹

1. Analele evreilor povestesc, dragul meu Demofil, că acel om sfânt, Moise, a fost învrednicit să-l vadă pe Dumnezeu datorită blândeții de care dădea devadă; iar dacă aceleași anale îl descriu ca fiind demis de la vederea divină, el nu se îndepărtează de Dumnezeu decât după ce a pierdut blândețea. Scrierile spun, într-adevăr, că Domnul s-a mâniat aspru împotriva lui când a devenit arogant și s-a opus sfaturilor divine (cfr. Num. cap. 16). Însă atunci când ni-l arată recunoscător față de binefacerile divine, ni-l arată și imitator desăvârșit al bunătății divine.

Într-adevăr, era cu totul deosebit de blând și de aceea ni se spune că era slujitorul lui Dumnezeu și mai vrednic decât toți profeții de a-l vedea pe Dumnezeu. Mai mult, când unii mai obraznici luptau împotriva lui și a lui Aron pentru postul de Mare Preot și pentru guvernarea poporului, el a depășit orice dorință de onoare și de putere și a încredințat alesului lui Dumnezeu guvernarea poporului. Când unii se ridicau împotriva lui și, reproșându-i trecutul, continuau să-l amenințe și erau chiar gata să se arunce asupra lui, acel blând invoca spre salvarea sa Bunătatea și mărturisirea cu deosebită modestie că nu era responsabil de toate relele de care era acuzat. Într-adevăr, știa că cel ce se întreține cu Dumnezeu bun trebuie, atât cât îi este cu putință, să se asemene cu modul de a fi al lui Dumnezeu și a avea conștiința că înfăptuiește doar lucrări plăcute lui Dumnezeu.

Ce a făcut David, tatăl lui Dumnezeu¹⁰, pentru a fi atât de iubit de Dumnezeu? A dat dovadă de bunătate și blândețe către dușmanii săi. „Am aflat, spune Cel care este prin

excelență bun și care care iubește nespun bunătaea, un om după inima mea“ (Ps. 89, 21). O lege bună prescise că trebuie să te îngrijești până și de animalele de povară ale dușmanului (cfr. Ieș. 23, 4). Chiar și Iob era denumit drept deoarece nu era răutate în el (cfr. Iob 1, 8; 42, 7). Nici Iosif nu s-a răzbunat pe frații săi care îl invidiau (cfr. Fac. 50, 20). Știm că și Abel, într-un mod foarte simplu și fără bănuială, îl însoțea pe fratele său care avea să-l ucidă (Fac. 4, 8). De asemenea, toți cei pe care Scriptura îi numește buni nu se gândesc la răutate, nici nu o ascund, dar nici nu se îndepărtează de bine prin răutatea altora, ci dimpotrivă, asemănându-se cu Dumnezeu, fac bine până și celor răi și manifestă către ei marea lor bunătaea și-i invită cu umilință să facă la fel. Dar să ridicăm ochii spre înălțimi și fără să mai vorbim despre modestia oamenilor sfinți și despre bunătaea îngerilor care-i iubesc pe oameni, arată milostivire față de popoare, se roagă bunătații divine pentru ele (cfr. Zah. 1, 2), pedepsesc legiunile perverse și răutăcioase (cfr. Zah. 3, 2), îi disprețuie pe cei răi (sau răul din noi) și se bucură pentru mântuirea celor chemați să facă bine (cfr. Lc. 15, 6) și, fără să mai vorbim despre alte lucruri pe care Scriptura le atribuie îngerilor binefăcători, să primim în tăcere razele binefăcătoare ce vin de la Christos, care este bun și superior chiar și bunătații, să ne lăsăm iluminați și ghidați de el spre lucrările bunătații divine. Nu este oare un efect al bunătații sale nemărginite și de neconceput că el face să existe toate ființele și că le-a adus pe toate la ființă și care dorește ca toți să-i fie mereu apropiați și să comunice cu el, fiecare după propria lui menire? Care este motivul pentru care el însoțește cu afecțiune pe cei care se îndepărtează de el și se luptă cu ei și-i roagă să nu disprețuiască iubirea sa? (cfr. Mt. 11, 12.16-19.25-30) De ce oare, dacă sunt rugați și dacă îl acuză fără motiv, îi suportă și chiar el însuși le ia apărarea? Le promite că se va îngriji de ei și, mai mult, când aceștia sunt încă departe, dar pe calea întoarcerii, el aleargă înaintea lor și dintr-o singură îmbrățișare se dăruiește cu totul lor și nu-i acuză pentru greșelile comise, ci se mulțumește de situația prezentă și dă o petrecere la care îi cheamă pe prieteni, adică pe cei buni (cfr. Lc. 15, 1-32), pentru ca întreaga casă să fie plină de bucurie? Însă, Demofil, și oricare altul care urăște cele bune, este certat pe drept, și învață lucrurile bune și devine bun. De ce n-ar trebui, spune el, ca cel care este bun să se bucure de mântuirea celor pierduți și de întoarcerea celor buni la viață? Cu adevărat, îl ia pe umerii săi pe cel care tocmai s-a convertit de la eroarea sa, îi îndeamnă la bucurie pe îngerii buni și este îndurător cu cei nerecunoscători și face să răsară soarele peste cei răi și peste cei buni și își dă propria viață chiar și pentru cei care se îndepărtează de el (cfr. In. 10, 11). Iar tu, dimpotrivă, după cum reiese din scrisorile tale, fiind prezent, nu știu cum din nefericire ai respins în șuturi un om, necredincios și păcătos, cum spui tu, care căzuse la picioarele unui preot; ori acela se ruga și mărturisea că venise pentru a fi vindecat de răutatea lui; iar tu, în loc să te buncuri, ai aruncat cu noroi și cu insulte peste preotul bun, judecând cu răutate pe cel ce are milă de penitent și arată milostivire față de păcătos, pe când tu i-ai spus preotului: „Pleacă de aici cu toți cei asemenea ție“; după ce te-ai precipitat în biserică, chiar dacă acest lucru nu-ți este permis, ai luat sfânta taină și îmi spui că astfel ai salvat cu grijă lucrurile sfinte care erau gata să fie profanate, iar tu le păstrezi intacte. Acuma te rog deci să ascuți care este opinia mea. Nu se cuvine ca un preot, de un grad superior în ierarhie, să fie învinuit de un monah ca tine și nici chiar monahii di același rang ca și tine, chiar dacă în opinia ta și se pare dubioasă decizia lui referitor la lucrurile sfinte și nici chiar atunci când ești convins că a făcut lucruri într-adevăr interzise. Dacă într-adevăr, dezordinea și confuzia în cele dumnezeiești este o ieșire în afara celor rânduite, nu ai nici un motiv să i te opui, nici chiar atunci când crezi că aperi legea lui Dumnezeu, ordinea stabilită de Dumnezeu. Într-adevăr, Dumnezeu nu este divizat în el însuși, altfel cum ar putea dăinui

Împărăția sa? Iar dacă, după cum spune Scriptura, judecata îi aparține lui Dumnezeu (cfr. Mt. 12, 15) și preoții sunt mesageri și interpreți, după episcopi, ai legilor divine, tu trebuie să înveți de la ei lucrurile divine în mod corespunzător ție, la momentul oportun, prin intermediul miniștrilor, de care ai fost considerat vrednic să devii monah. Nu ai înțeles oare acest lucru din ritualul celebrării? Într-adevăr, lucrurile sfinte nu sunt separate la întâmplare de celelalte lucruri, iar ordinea care le corespunde este cea a episcopilor, apoi cea a preoților și apoi cea a miniștrilor. Ușile sanctuarului sunt rezervate monahilor consacrați: acolo sunt formați și stau nu pentru a fi paznici, ci pentru a face ca ordinea să fie respectată, cunoscând bine care le este statutul lor, fiind mai apropiați de poporul credincios decât de preoți. De aceea Sfântul Principiu al lucrurilor divine a stabilit prin lege sfântă că aceștia (monahii) să primească lucrurile sfinte de la alții, tocmai pentru că a dat această misiune celor care se află în sanctuar; într-adevăr cei care sunt aproape de sfântul altar, așa cum a stabilit ritul, văd și ascultă lucrurile divine revelate clar lor înșiși și apoi, transmițând cu bunăvoință aceste lucruri dincolo de voalul divin, arată lucrurile sfinte monahilor care le sunt inferiori, poporului sfânt și ordinelor curățite, conform demnității lor. Lucrurile sfinte erau în perfectă siguranță până ce tu le-ai luat cu forța, asemenea unui tiran, și ai forțat lucrurile sfinte, împotriva voinței lor, să sufere nehibzuinta ta. Acum spui că deții lucrurile sfinte și le păstrezi, chiar dacă tu nu ai văzut, nici nu ai auzit, nici nu deții vre-un drept din prerogativele specifice preoților, la fel cum nu cunoști nici adevărul Sfintelor Scripturi, totuși în fiecare zi pălăvrăgești spre paguba auditorilor.

Dacă cineva ar pune mâna pe un post de guvernator nestabil de rege, va fi pedepsit pe bună dreptate. Oare un subaltern, doar asistând, ar îndrăzni să-l contrazică pe judecătorul care achită un condamnat (nu spun să arunce cu noroi asupra lui sau să-l excludă din postul de judecător)? Tu, omule, ești oare atât de îndrăzneț încât să te opui celui care a arătat blândețe și bunătate și chiar împotriva ordinii ierarhice?

Asemenea lucruri ar trebui spuse de fiecare dată când cineva, depășind propria-i vrednicie, se îndreptățește totuși să facă lucruri neconrespunzătoare; acest lucru, într-adevăr, n-i este epermis nimănui. Când Ozia ardea tămâie înaintea lui Dumnezeu și Saul aducea sacrificii unde era greșeala? (1 Sam. 13, 10; 15, 12) Sau ce rău făceau diavolii tirani atunci când mărturiseau, spunând adevărul despre dumnezeirea lui Isus? Însă oricine depășește limitele propriei reponsabilități este pedepsit de Scriptură și astfel fiecare este chemat să respecte propriile sarcini; doar Marele Preot intra în Sfânta Sfintelor o dată pe an și făcea acest lucru cu toată sfîntenia posibilă preotului conform legii. (cfr. Lev. 16, 2) Preoții se ocupau în interior de lucrurile sfinte iar leviții nu atingeau lucrurile sfinte pentru a nu muri. (cfr. Num. 4, 2) Dumnezeu s-a mâniat pentru îndrăzneala lui Ozia (cfr. 2, Cron. 26, 19) iar Myriam (sora lui Moise) devine leproasă după ce și-a permis să dicteze legi legislatorului; (cfr. Num. 12, 10); demonii intrau până și în fiii lui Sceva (Fap. 19, 14). „Eu nu-i trimiteam, spune Domnul, și aceștia alergau, eu nu le vorbeam lor, însă ei profeteau“ (Ier. 23, 21). „Necredinciosul care-mi oferă un vițel nu este mai vrednic decât cel care omoară un câine“ (cfr. Is. 66, 3). Sau pentru a spune mai simplu, justiția perfectă a lui Dumnezeu nu-i suportă pe nelegiuți. Iar când asemenea persoane spun: „Noi am făcut minuni în numele tău, justiția divină le va răsunde: „Eu nu vă cunosc, plecați de la mine, voi care înfăptuiți neleguirea“ (Mt. 7, 23).

Astfel, după cum spune Sfânta Scriptură, nu ne este permis să facem lucruri drepte ce nu corespund demnității noastre (cfr. 1 Sam. 15, 22). Fiecare trebuie să se mulțumească să facă ce-i este permis și să nu se gândească prea mult la alte lucruri care-l depășesc, ci să se limiteze doar la cele ce le poate face conform statutului său.

2. Știu că-mi vei spune de ce nu ne este permis să-i corectăm pe preoții care sunt nelegiuți sau care sunt atinși de o oarecare eroare? Oare nu le este permis doar celor care se desfată în lege să-l dezonoreze pe Dumnezeu prin încălcarea legii? (cfr. Rom. 2, 23) În asemenea caz cum se face că preoții sunt interpreți ai lui Dumnezeu? Cum pot ei vesti poporului virtuțile divine dacă ei înșiși nu le cunosc forța? Sau cum, fiind în întuneric, pot ei să vestească lumina? Cum vor da Duhul divin, ei care nu arată semne că ar crede în Duhul Sfânt, ducând o viață cu adevărat autentică? (Fap. 19, 2) La toate acestea îți voi răspunde Demofil, care nu ești un dușman și nici nu suporti ca Satana să pună stăpânire pe tine. Fiecare demnitate din cele ce sunt în jurul lui Dumnezeu este mai asemănătoare cu Dumnezeu decât cele ce sunt mai îndepărtate; cu cât lumina se primește mai mult cu atât ea poate fi dată mai mult, atunci când cineva este mai aproape de adevărata Lumină. Nu trebuie să înțelegi vecinătatea în sensul spațial, ci în sensul capacității de a-l primi pe Dumnezeu. Deci, dacă ministerul preoților este stabilit pentru a ilumina cu desăvârșire, cu siguranță decade din preoție cel care nu luminează și mai mult, decade cel care nu este iluminat. Mie mi se pare îndrăzneț o astfel de atitudine: a se amesteca în lucrurile rezervate preoților și a nu simți nici măcar rușine în înfăptuirea unor lucruri care nu țin de demnitatea lui, ba mai mult crede că păcălește pe cel ce cu un nume fals îl numește Tată și în numele lui Christos îndrăznește să rostească blasfemiile sale răutăcioase asupra tainelor dumnezeiești (asemenea lucruri nu le pot numi rugăciuni). Acela nu este, nu este un preot, ci un dușman, un păcălici, unul care se înșeală pe sine însuși, un lup acoperit cu blană de oaie pentru a lupta împotriva poporului lui Dumnezeu. (cfr. Mt. 7, 15)

3. Nu este datoria lui Demofil să corecteze asemenea erori. Într-adevăr, dacă cuvântul lui Dumnezeu poruncește să se urmeze cu dreptate ceea ce este just (cfr. Deut. 16, 20) și se face ceea ce este drept atunci când suntem dispuși să dăm fiecăruia ceea ce propria funcție îi cere, toți trebuie să facă dreptate, însă fără a depăși limitele permise de demnitatea și de gradul lor ierarhic. Chiar și îngerilor le sunt desemnate, pe bună dreptate, misiuni specifice și sunt delimitați în funcție de demnitatea lor, cu atât mai mult nouă, o Demofil: știm că noi primim misiunea de la Dumnezeu prin intermediul lor, pe când ei o primesc de la îngerii superiori. Ca să spun pe scurt, tuturor ființelor Providența a toate, bine orânduită și dreaptă, transmite celor inferori, prin intermediul celor superiori, sarcini conforme demnității lor. Deci, cei pe care Dumnezeu i-a pus spre guvernarea celorlalți trebuie să transmită celor inferori și supuși lor ceea ce este conform demnității lor și Demofil să pună rațiunii, furiei și pasiunii sale limitele ce se cuvin și să nu-și permită să treacă peste competențele sale, ci rațiunea superioară să aibă câștig de cauză asupra instinctelor inferioare. Într-adevăr, dacă într-o piață, văzând un sclav care-l înjură pe patron sau un tânăr care înjură un bătrân sau un fiu care-și înjură tatăl și în același timp își schimbă chiar și niște palme, dacă acest lucru este văzut nu am alerga oare în apărarea celui care are demnitatea superioară? Am sta oare nepăsători chiar dacă știm că cei de rang superior au fost primii care au acționat nedrept? N-ar trebui oare să ne rușinăm dacă, fără să intervenim, am rămâne să privim rațiunea lovită de mânie și de pasiune și eliminată din lăcașul pe care i l-a alocat Dumnezeu, lăsând să iasă la iveală în noi dezordinea nevrednică și nedreaptă, dezlănțuirea confuziei? Pe bună dreptate fericitul nostru legislator, voit de Dumnezeu, nu consideră drept să fie puși în fruntea Bisericii cei care mai întâi nu au administrat bine propria lor familie. (cfr. Tim. 3, 4; Tit 1, 6) Căci cine se guvernează pe sine bine va putea governa și pe un altul; iar cine guvernează pe un altul, va putea governa și o casă, va putea governa și un oraș, va putea governa și un popor. Ca să spun pe scurt, după cum afirmă și Scripturile, „cine este credincios în lucruri mici, se va arăta

credincios și în lucruri mari, pe când cine este necredincios în lucrurile mici, va fi necredincios și în cele mari“ (Lc. 16, 10).

4. Deci tu însuți pune-ți limitele ce se cuvin pasiunii, urii, rațiunii tale; ție ți le pun miniștrii, miniștrilor preoții, preoților episcopii și episcopilor apostolii și succesorii apostolilor; iar când unul din aceștia își depășește limitele specifice, să fie corectat de sfinții din același rang. Astfel, rangurile nu se confundă, ci fiecare va rămâne la locul lui și în sarcina primită. Aceste lucruri să-ți intre bine în cap pentru ca tu să știi și să-ți faci datoria. Cât privește rigiditatea ta împotriva unui om care, după cum spui, este necredincios și criminal, nu știu cum să plâng păcatul săvârșit împotriva Preaiubitului meu. În serviciul cui crezi tu că ai fost chemat și consacrat să fii monah de mine? Într-adevăr, dacă nu ești slujitorul celui care este Bun, fără îndoială ești complet străin mie și religiei noastre. Nu-ți rămâne decât să găsești un alt zeu și preoți străini în preajma cărora să devii mai degrabă un animal feroce decât un consacrat și un ministru necruțător al cruzimii ce te stăpânește. Noi înșine, chiar și atunci când am ajunge pe culmea perfecțiunii, nu am avea oare mereu nevoie de milostivirea divină? Sau, după cum spune Sfânta Scriptură, nu săvârșim oare un păcat dublu, precum necredincioșii, fiindcă nu știm când ne înșelăm, ba mai mult ne arătăm dreți și credem că vedem, însă în realitate suntem orbi? (cfr. In. 9, 41) Cerul s-a uimit pentru aceasta iar eu am simțit frisoane și aproape că nu-mi vine să cred. Dacă nu aș fi citit scrisorile tale (sau ma bine zis de nu le-aș fi citit! să știi bine aceasta) nimeni altul, chiar dacă ar fi încercat, n-ar fi reușit să mă convingă că Demofil crede că Dumnezeu, care este bun față de toate ființele, nu poate fi bun și față de om și de a nu avea omul însuși nevoie de milostivirea și de mântuirea sa; mai mult, îi denigrezi pe preoți, care, datorită bunătății lor, au fost considerați vrednici să suporte ignoranța poporului și care știu bine că ei înșiși sunt copleșiți de tot felul de slăbiciuni.

Învățătorul nostru divin ne-a arătat o cale complet diferită și tocmai pentru aceasta, după cum spune Sfânta Scriptură, este separat de cei păcătoși (cfr. Evr. 7, 26) și consideră dovadă a iubirii noastre față de el iubirea cu care îi paștem oițele (cfr. In. 21, 15-19); el îl numește rău pe cel care nu iartă datoria confratelui său servitor și refuză să-l facă să participe, fie doar parțial, la infinita bunătate a celui care l-a iertat pe deplin și consideră just să fie tratat astfel (cfr. Mt. 18, 21-34). De acest lucru trebuie să ne temem numaidecât, atât eu cât și tu Demofil! Isus Christos, în timpul pătimirilor, cerea Tatălui iertarea pentru cei care îl răstigneau din răutate (cfr. Lc. 23, 34), și îi ceartă pe discipoli pentru că ei credeau just să-i considere drept necredincioși pe samaritanii care l-au alungat. (cfr. Lc. 9, 53-54) Această gândire se întâlnește de multe ori în scrisoarea ta obraznică: o trâmbițezi în cele patru vânturi, afirmând că nu te răzbuni tu însuși, ci pe Dumnezeu. Dar spun-mi te rog: cum ai putut revendica, printr-o faptă răutăcioasă, pe cel care este Bun?

5. Niciodată să nu mia faci așa ceva. „Noi nu avem un Mare Preot care să nu fie în măsură să compătimizească slăbiciunile noastre“ (Evr. 4, 15), ci este lipsit de răutate și milostiv. „Nu se va opune și nu va striga“ (Is. 42, 2), ci este supus și este „victima de sacrificiu pentru păcatele noastre“ (1 In. 2,2). De aceea nu pot aproba comportamentul tău care nu are nimic a face cu zelul, chiar dacă citezi de nenumărate ori cazul lui Fineas și Ilie¹¹. Chiar și discipolii care nu dădeau dovadă de milostivire și bunătate nu erau plăcuți lui Isus, când auzea asemenea lucruri (cfr. Lc. 9, 54). Într-adevăr, însuși Învățătorul nostru divin (Sf. Paul) îi instruia cu blândețe pe cei care se opuneau învățaturii lui Dumnezeu (cfr. 1 Tim. 1, 10; 2 Tim. 2, 24), fiindcă cei ignorați trebuie să fie învățați cu iubire, nu pedepsiți, precum nu-i pedepsim pe cei orbi, ci îi conducem de mână.

Iar tu, dimpotrivă, bătând l-ai respins pe acel om care începea să înalțe ochii spre lumină și ai primit în șuturi cu îndrăzneală pe cel ce se apropia de tine cu multă bunătate! Un asemenea comportament este disprețuitor! Christos este bun, el caută pe cel ce se rătăcește prin munți, îl cheamă pe om când se îndepărtează de el, iar după ce l-a găsit cu mare osteneală îl așează pe umerii săi! (cfr. Lc. 15, 4-5) Te rog, să nu facem proiecte urăcioase împotriva noastră, să nu îndreptăm sabia împotriva noastră. Cei care se pregătesc să trateze urât sau, dimpotrivă, să facă bine celorlalți, altora nu le reușește să facă întodeauna ceea ce vor, însă fac să încolțească în sufelul lor răutatea sau bunătatea, fapt ce îi va face să fie virtuoși sau răutăcioși. Unii, ascultători și însoțitori de călătorie ai îngerilor buni, aici și acolo în deplină pace și eliberați de orice rău, vor moșteni pentru veșnicie liniștea preafelică și vor fi mereu cu Dumnezeu, care este însăși Bunătatea întruchipată; pe când ceilalți vor fi lipsiți de pacea cu Dumnezeu și cu ei înșiși; atât aici cât și după moarte vor fi împreună cu demonii cei răi. De aceea, trebuie să ne preocupăm cu multă grijă ca să rămânem cu Dumnezeu, care este Bun, și să fim mereu cu Domnul și să nu merităm a fi numărați cumva printre cei răi de cel care este Judecător, suferind, din vina noastră, pedeapsa meritată (cfr. Mt. 25, 31-46). Acesta este lucrul de care îmi este cel mai mult teamă și-mi doresc să fiu eliberat de orice rău. Iar acum, dacă vrei, îți reamintesc vedenia unui om sfânt; să nu râzi, fiindcă ceea ce îți voi povesti este adevărat.

6. Când am ajuns o dată în Creta, m-a primit un om sfânt, Carp, mai vrednic decât nimeni altul,¹² datorită neprihănirii spiritului său și contemplației lui Dumnezeu. Efectiv, nici măcar nu se pregătea pentru celebrarea sfintelor taine dacă mai întâi nu avea parte, în timpul rugăciunilor pregătitoare, de o fericită vedenie. Spunea deci că o dată un necredincios îl întristase. Cauza întristării lui era faptul că acel necredincios reușise să îndepărteze pe cineva de Biserică spre necredință, chiar în timp ce se celebrau zilele fericite ale propriului său botez. Era nevoie deci ca acest om, Carp, să se roage pentru amândoi și cu ajutorul lui Dumnezeu Mântuitorul să-l aducă pe primul la penitență iar pe celălalt să-l învingă prin bunătatea sa și să nu înceteze să-i avertizeze pentru toată viața până în ziua în care i-ar conduce la cunoașterea divină, după ce îndoelile lor ar fi fost îndepărtate iar acei nechibzuiți îndrăzneți să fie constrânși să devină sobri datorită unei evaluări echilibrate a adevărului. Atunci, nu știu cum, chiar dacă nu i se întâmplase niciodată mai înainte, a fost cuprins de o mare indignare și tristețe, s-a așezat în pat și a adormit în această stare de rău, până s-a făcut noapte. Spre miezul nopții, era un obicei pentru el ca la acea oră să se scoale și să celebreze laudele divine, s-a sculat, fără să aibă sentimentul că s-a odihnit, după ce a adormit de mai multe, fiind însă întrerupt, a tras concluzia stării sale de neliniște. Pe când era în dialog cu Dumnezeu, neavând o poziție tocmai corespunzătoare, era trist și regreta, spunând că nu era drept ca oamenii necredincioși să trăiască și să pervertească până și căile drepte ale Domnului. Tocmai pe când își spunea acestea, se ruga lui Dumnezeu să facă să înceteze fără milă, printr-o singură lovitură de trăsnet, viața celor doi oameni.

După ce a terminat rugăciunea, continuă el, i s-a părut că vede din întâmplare că locuința în care stătea la început a fost zguduită și apoi s-a împărțit în două, începând cu acoperișul; apoi apare înaintea lui un rug foarte luminos, care a coborât până lângă el din înălțimile cerului, fiindcă totul părea că se petrece în loc deschis. Chiar și cerul s-a deschis și pe vuta cerească apare Isus cu o mulțime de îngeri care-i stăteau alături sub formă umană. Acest Carp se uita în înălțimi și se minuna. Însă, aplecându-și capul, spunea el, a văzut pământul despicându-se în două și forma o prăpastie înfricoșătoare și întunecoasă, iar cei doi oameni care blestemaseră se aflau înaintea lui, pe marginea prăpastiei înfricoșate și murdari și erau gata să cadă înăuntru din

cauza picioarelor lor instabile. Din fundul prăpastiei se ridicau șerpi, care când se mișcau sub picioarele lor, încercând să-i tragă; când se răsuceau, făcând să se simtă greutatea lor și trăgându-i; când arzându-i și mângâindu-i cu dinții sau coada și încercând prin orice fel să-i facă să cadă în prăpastie; în mijloc erau și unii oameni ce-și făceau avânt cu șerpii, gata să-i atragă, să-i împingă și să-i lovească pe cei doi. Aceștia păreau că erau gata gata să cadă, în parte fără voia lor, în parte de bună voie, un pic forțați și în același timp convingși de cel Rău. Carp spunea că îi plăcea să privească spectacolul fără să se preocupe de a privi și în înălțimi: era nerăbdător și indignat pentru că nu căzuse încă cei doi a început să facă ceva în acest sens de mai multe ori, însă deoarece nu reușea, simțea durere și începu să spună blesteme. În cele din urmă, ridicându-și capul obosit, văzu din nou cerul așa cum îl văzuse la început, și Isus, cuprins de milă la cele văzute, s-a ridicat de pe tronul ceresc, s-a coborât până la ei și le-a întins mâna sa milostivă, iar îngerii care-l ajutau împreună cu el îi țineau pe cei doi oameni, unii de o parte și alții de celalaltă parte, iar Isus îi zise lui Carp: „Mâna ta este deja ridicată, loveșteme în sfârșit; eu sunt gata să sufăr încă o dată pentru a-i mântui pe oameni, și aceasta este o bucurie, pentru ca alți oameni să nu mai păcătuiască. Vezi totuși dacă este mai bine pentru tine să rămâi în prăpastie cu șerpii sau să trăiești cu Dumnezeu și cu îngerii buni și prieteni ai oamenilor“. Acestea sunt lucrurile pe care eu le-am auzit și pe care le consider adevărate.

IX. Episcopului Tit,

care întreabă într-o scrisoare care este simbolul sălașului înțelepciunii,
care este simbolismul potirului, al alimentelor și al băuturii¹³

1. Onorabilul Timotei, bunule Tit, nu știi dacă a plecat fără să se familiarizeze cu unul din simbolurile teologice, pe care eu le-am explicat; în orice caz, în *Teologia simbolică* i-am explicat toate expresiile scripturistice, care multora le păreau dificile referitor la Dumnezeu. Efectiv, în sufletele care nu au ajuns la perfectiune se naște o absurditate cumplită când părinții științelor oculte, prin enigme oculte și îndrăznețe, revelă adevărul divin și mistic și inaccesibilitatea lor pentru cei profani.

De aceea majoritatea dintre noi devenim increduli referitor la discursurile despre misterele divine, fiindcă le privim doar prin prisma simbolurilor sensibile la îndemâna lor; dimpotrivă, este mai mult decât necesar să dăm uitării asemenea simboluri pentru a descoperi secretele în ele însele, în nuditatea și simplitatea lor. Contemplându-le astfel vom putea adora Izvorul vieții care se răspândește peste sine însuși și rămâne în sine, văzând o unică putere, simplă, care se mișcă de la sine și acționează de la sine, care nu iese din sine, care este cunoașterea tuturor cunoștințelor și care se privește mereu pe Sine prin Sine.

Am considerat necesar, în funcție de posibilitățile mele, să-ți explic ție și altora diferitele imagini prin care Scriptura îl reprezintă simbolic pe Dumnezeu. Dacă privim în jur vedem câte incredibile și monstruoase ficțiuni au fost înaintate. De pildă, zămislirea divină deasupra ființei este reprezentată prin pântecul unui Dumnezeu care dă naștere trupeză unui Dumnezeu (cfr. Ps. 110, 3) și un Cuvânt care vine proiectat în aer de o inimă umană care-l țâșnește (cfr. Ps. 45, 1), iar Scriptura descrie un spirit care iese din gură (cfr. Ps. 33, 6) și laudă pentru noi trupeză pântecul fecundat dumnezeiește care-l conține pe Fiul lui Dumnezeu (cfr. In. 1, 18); ea reprezintă acestea sub formă de plante, punându-ne înaintea unor copaci diferiți, lăstari, flori și rădăcini, sau chiar izvoare de apă ce țâșnesc (cfr. Ps. 36, 10), sau izvoare luminoase din care ies raze strălucitoare, sau alte descrieri sacre ce revelează aspecte divine deasupra ființei. În ce privește providența spirituală a lui Dumnezeu

sau ale darurilor, ale aparițiilor, ale puterilor, ale proprietății, ale odihnei, ale opririlor, ale emanațiilor, ale distincțiilor, ale unificărilor, Scriptura îi atribuie lui Dumnezeu figuri umane (cfr. Dan. 7, 10) și de animale sălbatice (cfr. Num. 24, 9) sau alte animale (cfr. Ps. 22, 7) sau o multitudine de plante și pietre și-i atribuie însemne feminine (cfr. Ps. 45, 9) sau armaturi barbarice (cfr. Ps. 45, 4), sau îi mai atribuie caracteristicile olarului (cfr. Ier. 18, 1-6) sau fierarului (cfr. Ps. 66, 10) ca unui artizan. De asemenea îl așează pe cai, în care de luptă, pe tronuri și-i pregătesc banchete cu mâncăruri alese (cfr. Lc. 15, 23), sau îl descriu mâncând, sau bând și se dedă somnului și urgiilor (cfr. Ps 78, 65).

Cine ar putea să povestească mânia sa, durerile sale, jurămintele sale cele mai ascunse? Sau cine poate spune căințele, blestemele, furiile? Aspectele și escrocheriile ambigui pentru a nu-și păstra promisiunile? Luptele gigantilor, descrisă în cartea Facerii, despre care se spune că Dumnezeu, din frică, a întins capacane acelor oameni puternici, care zidiseră turnul lor nu pentru a face rău altora, ci pentru a se salva ei înșiși (cfr. Fac. 11, 1-9). Iar consiliul întrunit în ceruri nu fost oare pregătit pentru a-l intimida și păcăli pe Achab? (cfr. 2 Cron. 18, 18-19) Ce să mai spunem despre diferite pasiuni materiale și erotice din *Cântarea Cântărilor*? Sau ce putem spune despre alte texte sfinte ce se află în Sfânta Scriptură în care totul este permis, care arată, proiectându-le în afară și înmulțindu-le, aparențele misterului și părțile divizibile a ceea ce este unic și indivizibil și care dau forme și imagini infinite celor care nu au nici formă nici imagine? Dacă cineva ar putea vedea armoniile ascunse în interiorul acestor lucruri, ar afla că totul este mistic și divin și plin de multă lumină divină.

Efectiv, nu trebuie să credem că părțile exterioare ale unor asemenea texte ar fi inventate pentru ele însele: sunt precum coperțile ce salvează o știință secretă și inaccesibilă multora, pentru ca lucrurile sfinte să nu cadă în mâinile ignoranților, ci să poată fi revelate doar doritorilor sinceri ai Sfințeniei, ca să se poată lepăda de orice imaginație puerilă referitor la tainele sfinte și să fie în măsură să intre cu simplitatea minții și cu înțelepciunea virtuții contemplative până la Adevărul simplu și de negrăit și care este stabilit dincolo de însăși aceste simboluri.

Mai mult, este necesar să înțelegem acest lucru și anume că tradiția autorilor sacri este dublă: una secretă și ocultă, alta clară și care poate fi cunoscută; una se folosește de simboluri și se referă la mistere, cealaltă este filosofică și demonstrativă. Ceea ce nu se poate spune se încrucișează cu ceea ce se poate spune; una convinge și confirmă adevărul lucrurilor spuse, cealaltă lucrează și stabilește în Dumnezeu prin învățături tainice și care nu pot fi predate.

Nici chiar în riturile celor mai sfinte taine, măștrii tradiției noastre sau ai celei mozaice s-au abținut de la simboluri care s-ar potrivi lui Dumnezeu; mai mult, vedem că până și îngerii deasupra oricărei sfințenii expun lucrurile divine învăluindu-le în enigme (cfr. Zah. cap. 3); însuși Isus vorbește despre Dumnezeu în parabole și ne revelează tainele divine sub aspectul unui banchet. Deoarece nu doar nu se cuvinea să se păstreze de neatins ochilor majorității Sfântul Sfinților, dar chiar și viața umană, care este în același timp divizibilă și indivizibilă, să fie iluminată așa cum crede de cuviință cunoștința divină. Astfel, partea impasibilă a sufletului pare a fi destinată spectacolelor divine simple și interioare ale imaginilor care-l reprezintă pe Dumnezeu, pe când partea pasibilă a aceluiași suflet, conform naturii lui, este educată și tinde spre lucrurile cele mai divine folosindu-se de ficțiuni, bine organizate în prealabil, simboluri figurative; efectiv, aceste văluri le convin de minune. Acest lucru se vede la cei care, după ce au asimilat în afara vălurilor o oarecare învățătură divină clară, se formează în ei ca o imagine cei-i orientează spre inteligența învățaturii divine stabilite

2. Același mecanism al lumii sensibile este ca un vâl aruncat peste proprietățile invizibile ale lui Dumnezeu, după cum afirmă Sf. Paul (cfr. Rom. 1, 20) și Cuvântul adevărului (cfr. In. 3, 12). De aceea autorii sacri consideră aceste lucruri din punct de vedere politic și legal, iar altele pur și simplu; primele în felul uman și indirect, cele din urmă în mod superior și definitiv. Uneori se pleacă de la legile vizibile, iar alteori de la cele invizibile, astfel încât să fie în acord cu învățăturile sfinte ce le conțin și cu inteligențele și sufletele. Efectiv, orice cuvânt pus înaintea lor și care trece în toate lucrurile nu conține doar o simplă istorioară, ci o perfecțiune de viață¹⁴.

Este necesar ca și noi, contrar opiniilor mulțimii din jur, să intrăm cu sfințenie în interiorul acestor simboluri sfinte și nu trebuie să le disprețuim, sub pretextul că sunt doar forme și imagini ale calităților divine și imagini sensibile ale vedeniilor tainice și supranaturale. Într-adevăr, nu doar luminile supranaturale, spirituale și explicit divine sunt diferite de simbolurile care le reprezintă, dar și Dumnezeu, superior oricărei ființe, este numit foc (cfr. Deut. 4, 24) și cuvintele divine spirituale sunt numite înflăcărare (cfr. Ps. 18, 31); dar și oștile divine ale îngerilor inteligibili și inteligenți sunt descriși cu forme diferite și variate și cu forme incandescente (cfr. Ps. 104, 4). Iar, pe de altă parte, trebuie să înțelegem că aceeași imagine a focului are un anumit sens când este aplicată lui Dumnezeu, care depășește inteligența, are o alta când este aplicată providențelor sale spirituale (cfr. Lc. 12, 49) sau învățăturilor sale (cfr. Ier. 23, 29), o altă semnificație când se vorbește despre îngeri (cfr. Ps. 104, 4). În primul caz indică Cauza, în al doilea existența, în al treilea participarea, și cu totul altceva în alte circumstanțe, după cum necesită contemplarea și ordinea înțeleaptă a acelor lucruri. Trebuie evitat sub orice formă a se confunda simbolurile sfinte, dar este necesară explicarea lor într-un mod ce convine cauzei, existențelor, puterilor, oștirilor, demnităților, ale căror semne revelatorii sunt ele.

Dar pentru a nu ne lungi mai mult decât trebuie, să revenim la întrebarea pe care mi-ai pus-o. Eu spun că fiecare aliment conduce la perfecționarea celor care-l iau, stârpește imperfecțiunea și nevoia, vindecă slăbiciunea, păstrează viața lor, o înflorește și o reînviește, le dă o sănătate bună și, într-un cuvânt, îi scapă de tristețe și de ceea ce este imperfecțiune, mărirind în ei starea de bucurie și de bunăstare.

3. Ei bine, deci în Scripturi este preaslăvită Înțelepciunea superioară oricărei înțelepciuni și bună ce pune înaintea un potir tainic și varsă o băutură sfântă, nu înainte însă de a fi oferit mai întâi alimentele solide, iar apoi cheamă cu voce tare și bunăstare pe cei care au nevoie de ele. Înțelepciunea divină oferă deci o dublă alimentație, una solidă și puternică, alta lichidă și fluidă, iar în potir oferă toate darurile sale providențiale. Deci, potirul, fiind rotund și deschis, este simbolul providenței, care este deschisă și merge spre toți, fiind fără început și fără sfârșit, și chiar dacă este orientată spre toți rămâne în sine și este fixă într-o identitate nestrămutată și perseverează în esența ei totală și neclintită, precum potirul rămâne stabil și fix. Se mai spune că Înțelepciunea a zidit o casă pentru sine și în ea a pregătit mâncăruri solide și băuturi și un potir (cfr. Prov. 9, 1-6), astfel încât pentru cei care gândeau dumnezeiește lucrurile divine să fie limpede că este rodul providenței perfecte cauza tuturor ființelor și a bunăstării și că se îndreaptă spre toți și că se află în toate și conține toate; încă o dată, datorită identității sale superioare, el nu este nimic în nimic, ci este distant de toate lucrurile, persistând și rămânând el însuși în el însuși în același fel și veșnic, comportându-se mereu în același fel și în același timp, fără să fi ieșit vreodată în afară din sine și fără să fi abandonat vreodată propriul tron, locuința sa și locul său; dimpotrivă, în sine însuși lucrează din dragoste pentru binele tuturor providențelor sale perfecte și se comunică tuturor lucrurilor și rămâne în sine însuși, mereu neclintit și mereu în mișcare, fără să fie nici în repaus, nici în mișcare, ci, după

cum ar putea spune cineva, manifestând faptele sale providențiale în lăcașul său și rămânând neclintit în însăși exersarea providenței sale în lumea naturală și în cea supranaturală.

4. Dar care este hrana solidă și care este cea lichidă? Într-adevăr, Scriptura laudă Înțelepciunea cea bună atunci când dă și în același timp procură acest aliment. Deci, eu cred că alimentul solid conține semnul perfecțiunii și identității intelectuale și constante, conform căruia lucrurile divine obținute cu o cunoaștere fermă, puternică, simplă și indivizibilă sunt dobândite prin sensurile intelectuale ale acelorora cărora sfântul Paul împărțea hrana cu adevărat solidă pe care el însuși o primise de la Înțelepciune (cfr. Evr. 5, 12-14). Hrana lichidă este simbolul nestatorniciei care se răspândește și se grăbește să se răspândească spre toate lucrurile și, datorită diversității, multiplicității și dezmembrării conduce cu bunătate pe cei care sunt hrăniți în lumea ce convine fiecăruia, spre cunoașterea simplă și constantă a lui Dumnezeu. De aceea, lucrurile divine și spusele inteligibile sunt comparate cu roua, cu apa, cu laptele, cu vinul și cu mierea, tocmai datorită puterii lor de a da viață ca apa, de a contribui la dezvoltare ca laptele, de a recrea ca vinul și de a curăți și conserva ca mierea. Înțelepciunea divină face aceste daruri celor care se apropie de ea, dându-le și mărin în ei cu îmbelșugare fluxul abundent al alimentelor care nu se vor mai termina. Acesta este adevăratul ospăț și de aceea Înțelepciunea este celebrată ca dătătoare de viață, cea care-i hrănește pe copilași, care reînnoiește și perfecționează.

5. Conform acestei interpretări tainice a ospățului se spune că același Dumnezeu, cauza tuturor bunurilor, se îmbată (cfr. Ps. 78, 65) din ospățul supraplin, de negrăit și dincolo de orice înțelegere a acestui ospăț sau mai bine zis al mântuirii lui Dumnezeu. Precum la noi oamenii beția este o plinătate nemăsurată, într-un sens rău, și pierderea inteligenței și sentimentelor, astfel putem spune, în sensul bun, că prin îmbătarea lui Dumnezeu nici un alt lucru nu mai este necesar omului decât Abundența, Infinitul care preexistă în Dumnezeu ca fiind Cauza tuturor bunurilor. Mai mult, pierderea sensului care se ascunde în spatele beției trebuie gândită ca fiind excelența lui Dumnezeu deasupra gândirii, conform căreia Dumnezeu este detașat de gândire deoarece o depășește; nici nu poate fi crezut că Dumnezeu se îmbată de toate bunurile posibile, fiind el însuși mai mult decât plin de toate acestea într-o abundență care nu se poate măsura, și în același timp se află în afară și dincolo de toate acestea.

Plecând de la aceste concepte, am putea interpreta în același sens ospetele sfinților în Împărăția lui Dumnezeu. Într-adevăr, Scriptura spune că același rege îi va așeza la masă și-i va servi în persoană (cfr. Lc. 12, 37). Toate aceste lucruri prevestesc o participare comună și unică a sfinților la bunurile divine și adunarea primilor-născuți care sunt înscrisi în ceruri (cfr. Evr. 12, 23) și duhurile celor drepti ajunși la desăvârșire și plini cu tot felul de bunuri. Eu cred că masa este sfârșitul multor oboseli și o viață privată de dureri și o existență dumnezeiască în lumina și în lumea dreptilor, o existență plină de orice fel de bucurie și că ei primesc o supra-abundență de bunuri de tot felul și sunt fericiți, aflând acolo tot felul de plăceri; iar Isus, care este bucuria lor, îi așează la masă și îi slujește, le dă odihna veșnică și le oferă plinătatea bunurilor.

6. Însă acum mă vei întreba, știu bine, despre sensul somnului și al deșteptării lui Dumnezeu povestite în Scriptură (cfr. Ps. 44, 24). Dacă eu îți spun că somnul lui Dumnezeu înseamnă transcendența lui și faptul că nu avem nimic în comun cu el referitor la planurile providenței sale, iar deșteptarea lui înseamnă atenția pe care o are de a veni în ajutorul celor ce au nevoie de învățătura sau de mântuirea lui, celelalte simboluri divine le vei înțelege tu însuși.

De aceea cred că este fără de folos să mă prefac a-ți spune lucruri care au fost spuse de alții, iar în același timp, știind că eu însumi am răspuns dorinței tale, cu aceste

cuvinte termin aici scrisoarea mea, după ce ți-am explicat, cred eu, mai multe lucruri decât ar fi fost necesar în această scrisoare.

Pentru a completa cunoștințele tale îți trimit *Teologia simbolică* unde vei afla, împreună cu explicația sălașului Înțelepciunii și explicarea celor șapte stâlpi, a hranei solide, împărțită în jertfe și pâini, precum și amestecul vinului și beția ce urmează veseliei divine. Toate aceste lucruri enumerate și multe altele sunt explicate acolo mai pe larg astfel încât, cred eu, să fie o interpretare bună a tuturor simbolurilor teologice care se potrivesc tradițiilor sfinte și adevărului Sfintei Scripturi.

X. Către Ioan teologul, apostol și evanghelist în exil pe Insula Patmos¹⁵

Mă adresez sufletului tău sfânt, preaiubitule, eu care mai mult decât oricine altul ți se poate adresa astfel. Bucură-te, cu adevărat preaiubite, tu care ai fost mult iubit de cel care este într-adevăr iubitor, de dorit și adorabil. Ce ți se pare atât de ciudat când Christos spune adevărul despre cei negredicioși care-i alungă din oraș pe discipolii săi, meritând astfel cele promise lor, pe când cei răi nu primesc decât pedeapsa faptelor lor, fiind separați de cei sfinți? (cfr. Mt. 23, 34; Lc. 21, 12.16-17) Într-adevăr, lucrurile vizibile sunt imagini ce revelează lucrurile invizibile. În viața de dincolo, când cei răi vor fi separați de Dumnezeu, nu Dumnezeu va fi cauza separației lor, ci ei înșiși se vor separa de bună voie de el. Pe de altă parte, vedem pe alții care trăiesc deja cu Dumnezeu, fiindcă sunt iubitori de adevăr, despărțindu-se astfel de pasiunile lucrurilor materiale și, fiind liberi de orice rău și înflăcărați de iubirea divină pentru bunurile spirituale, iubesc pacea și sfințenia încă din această viață, inaugurând astfel viața veșnică. Stând încă printre oameni ei trăiesc deja precum îngerii copleșiți de liniște, în numele lui Dumnezeu, în bunătate și oricare alt bine¹⁶.

Referitor la tine, nu sunt atât de stupid să cred că nu suferi ceva, ci sunt convins că simți suferințele în trupul tău în măsura în care le percepi. Cât despre cei care te insultă și cred cu răutate că vor exila Soarele Evangheliei, învinuindu-l pe nedrept, îmi doresc într-adevăr, ca renunțând la aceste lucruri pe care le fac împotriva firii lor, să se convertească la bine, să ți se alăture ție și să participe astfel la Lumină.

Cât despre mine, nimic nu mă va putea despărți de raza strălucitoare a lui Ioan: acum mă bucur de amintirile și de meditațiile învățaturii tale divine și adevărate, însă în curând, vreau să o spun chiar dacă este un lucru curajos, mă voi uni ție. Sunt vrednic de crezare și lucrurile pe care tu le cunoști deja le-am învățat de la Dumnezeu și le spun din partea sa: vei fi eliberat în curând din închisoarea de pe Insula Patmos, te vei întoarce în Asia, acolo vei continua să înfăptuiești lucruri demne de Dumnezeu, care este Bun, și le vei transmite și posterității.

¹ Probabil este vorba despre același Gaius căruia Sf. Ioan evanghelistul îi trimite cea de-a treia scrisoare. Monahul dorește să afle cum poate fi cunoscut Dumnezeu, știut fiind faptul că omul nu are niciodată acces pe deplin la cunoașterea lui Dumnezeu. Experiența ne arată faptul că omul cu cât încercă din răputeri să-l cunoască mai bine pe Dumnezeu cu atât mai mult își dăseama de incapacitatea lui de a ajunge la o asemenea cunoaștere. În această scrisoare Pseudo-Dionisie încearcă să-l convingă pe destinatar că o asemenea ignoranță este lumină, deoarece cunoașterea profundă a lui Dumnezeu trece prin afectul inimii și astfel este unit cu Dumnezeu în iubire.

² Același monah, Gaius, este nelămurit cu privire la o afirmație pe care Pseudo-Dionisie ar fi făcut-o în lucrarea *Numele divine* și dorește să aibă mai multe explicații. Întrebarea este: cum putem spune că Ființa superioară tuturor lucrurilor este chiar însuși Principiul dumnezeirii și al Binelui? Răspunsul este simplu și este de inspirație

neoplatonică: dumnezeirea și bunătatea sunt una și aceeași Esență, prin imitare omul devine bun și îndumnezeit, participând astfel la însăși esența divină.

³ În cartea profetului Malahia, 3, 1, monahul Gaius a citit că, referitor la venirea lui Mesia, acesta va veni pe neașteptate, adică atunci când ne așteptăm mai puțin. El dorește să înțeleagă mai bine sensul acestui verset biblic: „pe neașteptate va intra în templul său Domnul, cel pe care voi îl căutați”. Pseudo-Dionisie înțelege aceste text într-un sens cristologic: Mesia, care până în momentul întrupării era necunoscut, fiind în sânul Tatălui, prin întrupare devine cunoscut omului și Lumină a lumii. Prin întrupare, Isus Christos iese din misterul său pentru a se face cunoscut, totuși, el rămâne în continuare de neînțeles pe deplin, fiindcă rămâne Dumnezeu chiar și atunci când își asumă un trup uman.

⁴ Același monah, Gaius, nu înțelege în ce fel putem spune că Isus, deși om adevărat, este superior oricărei ființe. Pseudo-Dionisie își conduce destinatarul să accepte misterul credinței creștine, care ne spune că Isus Christos este adevărat Dumnezeu și Om adevărat: Dumnezeu și Om în același timp. Suntem în plină dezbatere cristologică din secolul cinci, când Părinți întruniți la conciliile de la Efes, în 431, și Calcedon, în 451, cristalizează modul de unire între esența divină și esența umană în unica persoană a lui Isus din Nazaret. Prin întruparea sa din Fecioara Maria, Isus a devenit om ca toți oamenii, însă faptele sale nu sunt nici doar divine, nici doar umane, ci divino-umane, adică teandrice. Însăși zămisirea sa dintr-o Fecioară este dovada grăitoare că Isus, prin umanitatea sa este superior tuturor oamenilor. De aceea și faptele sale, precum mersul pe apă ca pe uscat, înmulțirea pâinilor, vindecările de orice boală, alungarea demonilor, sunt mai mult decât umane. Remarcăm totuși faptul că autorul nu specifică în ce fel s-a făcut unirea dintre esența divină și esența umană în unica persoană a lui Isus. Totuși el distinge bine cele două firi, fără a le confunda sau amesteca.

⁵ Destinatarul este un ministru al Bisericii din primul secol. În ierarhia bisericească a lui Pseudo-Dionisie, ministrul este deasupra statutului monahal cu o treaptă și are un rol bine precis în timpul celebrărilor liturgice (vezi *Ierarhia bisericească*, VI). Doroteus dorește să înțeleagă mai bine cum se poate ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu, folosindu-se de intelectul uman, știut fiind faptul că Dumnezeu este dincolo de orice idee sau cunoaștere. Punctul de plecare al autorului este o referință la un text paulin din prima scrisoare către Tomotei: „cel ce singur are nemurirea, care locuiește într-o lumină de nepătruns” (6, 16). Deoarece Dumnezeu locuiește în această lumină, noi cei care suntem în întuneric nu avem acces la o cunoaștere deplină a lui Dumnezeu, deoarece el depășește ființa noastră sensibilă și inteligibilă, după cum afirmă profetul David în Ps. 138, 6. Recurgând încă o dată la Sf. Paul, care spune că l-a cunoscut pe Dumnezeu, nu în mod sensibil nici inteligibil, într-o experiență mistică, Pseudo-Dionisie exprimă convingerea că Dumnezeu poate fi cunoscut de om, însă nu în plenitudinea misterului său, deoarece el este dincolo de orice idee, concept, experiență; Dumnezeu este dincolo de orice lucru, el fiind cauza tuturor lucrurilor.

⁶ Probabil preotul Sopatros i-a povestit lui Pseudo-Dionisie isprava lui atunci când a încercat să opună violență în confruntările cu cei care nu împărtășesc aceleași idei religioase ca și el. O asemenea atitudine este condamnată, deloc laudabilă, în opinia autorului. De aceea unicul sfat pe care i-l poate da este acela de a expune cu dibăcie adevărul, singurul în măsură să combată eroarea. Falsitatea și eroarea în care trăim zilnic ne fac să nu vedem adevărul, de aceea preotul are misiunea de a scoate la iveală adevărul ca pe o stâncă din ape de care să se izbească și să dispară eroarea și falsul.

⁷ Episcopul Policarp este, conform mărturiei Sf. Irineu de Lion, *Contra ereziilor* III, 3, 4, discipol al apostolilor, apropiat sfântului Ioan evanghelistul. Istoricul Eusebiu de Cezareea, în *Istoria bisericească* V, 24, 16, ne spune că Policarp a venit la Roma să se întrețină cu Papa Anicet referitor la stabilirea unei date comune pentru celebrarea Paștelui. De asemenea, tradiția ne spune că episcopul de Smirna a întreținut o corespondență epistolară cu Biserica din Filipi. A murit martir în jurul anului 160. Policarp se vede confruntat cu ideile sofistului Apollofan, care nega realitatea minunilor descrise în Sf. Scriptură: în opinia lui, aceste minuni sau nu sunt adevărate sau se pot explica fără a face recurs la puterea lui Dumnezeu. Sfaturile date preotului Sopatros sunt valabile și episcopului de Smirna: evitarea intrării în jocul polemicii adversarilor necredincioși și prezentarea adevărului fără teamă în mod explicit. Dumnezeu este cel care inspiră omului să cunoască adevărul și, cunoscându-l, să-l poată expune și altora. Rivalul lui Policarp, Apollofan, îi acuză pe creștini că expun adevărurile credinței lor împotriva grecilor folosindu-se de argumentele filosofice. În realitate însă, spune Pseudo-Dionisie, adevărul este altul: mai degrabă grecii, când doresc să expună ideile lor despre divin, se folosesc de înțelepciunea lui Dumnezeu. Folosindu-se de lucrurile divine ei combat lucrurile divine. Ceea ce păgânii numesc filosofie, Sf. Paul numește Înțelepciunea lui Dumnezeu. De aceea, dacă ar fi mai onești cu ei înșiși, filosofii ar trebui să urce în reflecțiile lor până la Cauza tuturor ființelor și chiar a cunoștințelor lor, Dumnezeu. Orice filosof care se respectă știe că nu poate explica nimic din univers fără să facă apel la o Causă creatoare și protectoare după cum afirmă și Sfânta Scriptură: „El este cel ce produce și schimbă toate” (Dan. 2, 21). Dacă Apollofan ar da dovadă de mai multă înțelepciune ar putea privi cu ușurință lumea creată și ar admira crearea soarelui, a lunii, a stelelor, a ordinii din univers și nu i-ar rămâne decât să accepte existența puterii lui Dumnezeu în univers. La această ordine perfectă din univers, dacă mai adăugăm și nenumăratele intervenții ale lui Dumnezeu în mijlocul poporului său nu ne rămâne decât să-l convingem noi pe Apollofan de eroare, fiindcă nu este în măsură să perceapă adevărul cu ochii. Spre final, autorul îi amintește lui Apollofan eclipsa de soare ce a avut loc în momentul răstignirii: „ce spui despre eclipsa ce a avut loc în momentul răstignirii mântuitoare pentru noi?” (cfr. Lc. 23, 43-45). În acea zi, Pseudo-Dionisie și Apollofan erau împreună în apropierea orașului Eliopolis și s-au minunat să observe un asemenea eveniment neobișnuit, care a durat trei ore, și care nu era prevăzut după calculele astrologilor. Sofistul este pus înaintea faptului împlinit, fiindcă el însuși exclamase la vederea minunii: „Dragă Dionisie, aceasta este o schimbare datorată puterii lui Dumnezeu”. Lui Policarp nu-i rămâne decât să dea dovadă de abilitate în expunerea adevărului creștin pentru a-l convinge pe Apollofan să recunoască atotputernicia lui Dumnezeu. Datorită înțelepciunii cu care este dotat, filosoful poate fi condus pe căi sigure către Dumnezeu. Însă trebuie să accepte virtutea umilinței, care-i va deschide ochii spre cunoașterea adevărului.

⁸ Pentru a înțelege mai bine despre ce vorbește aici Pseudo-Dionisie, trebuie să ne amintim de textul biblic din 4 Regi capitolul 20, unde se spune că Regele Ezechia se îmbolnăvise de o boală incurabilă, mortală. Fiind aproape de moarte el s-a rugat Domnului cu stăruință, iar Dumnezeu l-a înștiințat prin profetul Isaia că nu va muri. Regele cere un semn divin și profetul îi spune: „Iată, acesta va fi semnul din partea Domnului ca dovadă că va săvârși ceea ce ți-a spus: Vrei să trecă umbra la ceasul de soare cu zece linii înainte sau să se dea cu zece linii înapoi? Ezechia i-a spus: E ușor ca umbra să se miște cu zece linii înainte. Nu, ci să se dea umbra cu zece linii înapoi. Atunci Isaia profetul a strigat către Domnul și s-a dat umbra înapoi cu zece linii” (4 Regi 20, 9-11). Când umbra are zece linii, ziua este pe sfârșite, adică au trecut deja zece ore. Soarele întorcându-se înapoi mai măsoară încă zece ore și ajunge

din nou să fie dimineată, iar când își reîncepe cursa obișnuită mai face încă zece ore până seara. Consecința logică este faptul că acea zi a avut o lungime triplă, adică 30 de ore.

⁹ Este scrisoarea cea mai consistentă a lui Pseudo-Dionisie și poate fi considerată un adevărat mic tratat despre blândețe și bunătate. Autorul profită de mai multe scrisori primite de la un monah, pe nume Demofil, care îi povestește cu o oarecare mândrie felul în care el s-a comportat atunci când un preot a dat dovadă de spirit de blândețe și bunătate față de un păcătos, care s-a aruncat la picioarele lui spre a primi ieratarea de la Dumnezeu. Monahul s-a arătat scandalizat de comportamentul preotului și ca nu cumva acesta să-i dea și împărțășania păcătosului căit a alergat în grabă la biserică și a sustras din altar sfintele taine. Printr-un astfel de comportament, monahul dorea să arate zelul său față de religia creștină și față de lucrurile sfinte și în același timp să-l răzbune pe Dumnezeu, care pedepsește pe cei păcătoși. În loc să-l laude sau să-l felicite pentru un asemenea comportament, Pseudo-Dionisie îl mustră cu asprime și îi arată că o virtute esențială în creștinism este cea a milostivirii, bunătații, blândeții. Mai întâi el prezintă propria lui concepție despre ierarhia bisericească: în primul rând sunt credincioșii, apoi monahii, apoi miniștrii, apoi preoții, apoi episcopii și în fine apostolii și urmașii apostolilor. În atitudine sa, monahul a comis două mari greșeli: nu a respectat ordinea ierarhică, s-a opus unui preot, și nu a arătat milostivire față de cel păcătos. Autoritatea pe care și-o atribuie monahul este ilegală și neconformă cu dorința lui Dumnezeu, care a lăsat o ordine în univers și în Biserică. În cazul de față doar episcopul i-ar fi putut face reproșuri preotului, nicidecum un monah. Faptul că Demofil a sustras sfintele taine din altar este un lucru foarte grav, deoarece lui nu-i revine sarcina de a celebra Sf. Euharistie. Locul monahului este prin preajma ușii bisericii, printre creștini, iar misiunea lui este aceea de a fi martor al bunătații și milostivirii divine, după exemplul lui Christos și mărturia apostolilor. Monahul justifică atitudinea sa făcând apel la două exemple biblice: preotul Fineas, care din zel față de legea mozaică, a ucis un evreu prins în adulter cu o păgână madianită, fapt agreat de Dumnezeu; și profetul Ilie, care i-a trecut prin ascuțișul sabiei pe cei 40 de preoți ai zeului Baal, arătând astfel victoria Dumnezeului adevărat al evreilor. Ei bine, nici chiar aceste două exemple laudabile nu-l îndreptățesc pe Demofil să acționeze astfel față de acel preot, care-l accepta în Biserică pe omul căit. Biblia ne prezintă de asemenea nenumărate exemple de blândețe și bunătate: Abel, Moise, David, Iob. Însă cu totul deosebit este de urmat exemplul lui Christos, care se prezenta poporului ca fiind „blând și smerit cu inima”. Isus s-a făcut om pentru cei păcătoși, pentru ei și-a dat viața, pe ei a venit să-i vindece de boala păcatului și a morții veșnice. Apostolii la rândul lor, îndeosebi Apostolul Paul, s-au arătat adevărați imitatori ai Învățătorului ceresc și au predicat pretutindeni blândețea, milostivirea, bunătaatea. Pentru a-l convinge pe Demofil că blândețea este o virtute creștină demnă de trăit, Pseudo-Dionisie se folosește de tot arsenalul retoric de care dispune: dezvoltă ideea blândeții făcând apel la o cascadă de exemple biblice; apoi expune o posibilă reacție a lui Demofil după care prezintă cu măiestrie și autoritate respectul datorat ierarhiei bisericești, iar în final, autorul revine asupra temei blândeții exemplificând-o prin povestirea unei vedenii al cărui beneficiar a fost drept-credinciosul Carp, discipol al Sf. Paul, vedenie pe care a avut-o pe insula Creta și pe care i-a povestit-o lui Pseudo-Dionisie. Vedenia îl avea ca actor principal pe Carp, care esra supărat din cale-afară pe un neofit, care s-a lepădat de credință la doar câteva zile după botez, fiind influențat de un alt om necredincios. Necăjit peste măsură, a adormit și în timpul somnului a avut vedenia. În vedenie îl blestema pe apostat și chiar dorea moartea lui și a celui care l-a sedus de la calea cea dreaptă. Atunci îi apare Isus, înconjurat de

oștirea cerească. Mântuitorul se apropie de cei doi oameni care erau gata să cadă în prăpastia întunericului, îi salvează pe amândoi și se oprește înaintea lui Carp spunându-i: „sunt gata să mai sufăr încă o dată pentru a-i salva pe cei păcătoși”. Carp înțelege din această vedenie că dorind moartea păcătoșilor, de fapt el se condamnă pe sine însuși. De aceea, concludă Pseudo-Dionisie, oricât am fi de sus în ascensiunea noastră spirituală nu putem spune niciodată că nu mai avem nevoie de milostivirea și bunătatea lui Dumnezeu.

¹⁰ Este unicul loc în care Pseudo-Dionisie folosește acest termen, *theopatera*, cu intenția de a-l numi pe David strămoșul, după trup, al lui Isus Christos, care este Dumnezeu. Ioan Damascenul, la rândul lui, va mai folosi de două ori acest termen, tot referitor la David și tot cu același înțeles.

¹¹ Preotul Fineas, unul din fiii lui Aron, l-a ucis pe un israelit care trăia în adulter cu o femeie din Madian, deci păgână, iar această faptă, spune Scriptura, era aprobată de Dumnezeu ca fiind un semn al zelului său pentru credința strămoșilor, cfr. Numeri capitolul 25; cazul este amintit și în Mac. 2, 54; Sir. 45, 22-23. Ilie a rămas famos printre evrei pentru zelul său față de Dumnezeu după ce i-a trecut prin sabie pe cei 40 de preoți ai zeului Baal, cfr. 1 Regi, capitolul 18.

¹² Probabil este vorba despre același Carp, discipol al Sfântului Paul, pe care Apostolul neamurilor îl amintește în 2 Tim. 4, 13. Maxim Mărturisitorul interpretează această vedenie a lui Carp, povestită aici de Pseudo-Dionisie, ca fiind o povestioară menită să exemplifice nemărginita milostivire a lui Dumnezeu pentru cei ce se convertesc.

¹³ Tit, discipol al Sf. Paul, după ce l-a însoțit timp de șase ani în călătoriile misionare, este numit de acesta *episcopos*, responsabilul comunității creștine din Creta. Pentru o mai justă predicare a Cuvântului lui Dumnezeu, Tit dorește să se lămurească în legătură cu limbajul folosit în Sfânta Scriptură care uneori este de neînțeles, iar alteori de-a dreptul scandalos. Cum putem predica un Dumnezeu pe care Scriptura ni-l prezintă sub diferite imagini: izvor de apă, călare pe cal, se mânie, se răzbună, se căiește, îl intimidează pe om, etc? Asemenea expresii, luate în sensul lor literal, nu pot decât să-i scandalizeze pe cei lăncezi în credință. Pseudo-Dionisie își propune să răspundă cererii episcopului Tit, prezentând adevăratul sens al limbajului simbolic folosit de Sfânta Scriptură, iar spre final răspunde explicit dorinței lui Tit referitor la simbolul sălașului înțelepciunii, al simbolului potirului, alimentelor și băuturii. Un asemenea limbaj nu poate fi înțeles decât dacă se ține cont de cele două feluri prin care Dumnezeu se revelează oamenilor, ținând cont de dispoziția lor interioară: 1) începătorilor li se revelează prin intermediul imaginilor materiale, ceea ce poartă numele de *teologia simbolică*; 2) celor înaintați li se revelează prin cuvinte explicite, clare, ceea ce poartă numele de *teologia clară* – *saphes teologia*. Expresiile care par să scandalizeze intră în categoria teologiei simbolice și au ca scop revelarea perfecțiunilor divine, făcând apel la realități ce sunt la îndemâna tuturor. Un asemenea fel de a proceda se explică ținând cont de cele trei nivele ale revelației divine: lumea creată, Vechiul T. și Noul T. Deja în creație ne sunt revelate perfecțiunile lui Dumnezeu, însă credinciosul este chemat să meargă mai departe și să descopere instituțiile voite de Dumnezeu pentru a se revela și comunica însăși viața sa. În V.T. dar și în N.T. este prezentă această realitate: în V.T. la un nivel primar, iar în N.T. la un nivel desăvârșit. De pildă, în V.T. ofranda vieții era exprimată prin sacrificiul mielului în timpul celebrărilor pascale, pe când în N.T., celebrarea tainei pascale este condusă la desăvârșire prin sacrificiul Mielului Pascal, Mielul lui Dumnezeu care ia asupra sa păcatele lumii. Astfel celebrarea Euharistică înlocuiește și depășește toate sacrificiile V.T., acestea nefiind altceva decât imagini, simboluri ale jerfei prin care Dumnezeu Tatăl împacă omenirea cu sine prin Isus Christos. Profetii din V.T., după ce au trăit experiențe de comuniune profundă cu Dumnezeu nu fac altceva decât să folosească un limbaj simbolic pentru a transmite și altora asemenea bogății spirituale.

După ce Pseudo-Dionisie explică astfel limbajul simbolic al Sfintei Scripturi, poate să meargă mai departe și să-i arate lui Tit realitățile superioare exprimate în simboluri. De pildă, când Scriptura spune că Înțelepciunea își zidește o casă și în ea a pregătit un ospăț unde se mănâncă hrană solidă și un potir cu vin, înseamnă că Dumnezeu, rămânând Ființa veșnic neschimbătoare, își asumă un trup uman pentru a invita omenirea la banchetul divin unde acest trup devine mâncare și băutură dătătoare de viața veșnică. Vinul care curge reprezintă bunurile spirituale pe care Dumnezeu le dă fără măsură spre binele sufletesc al omenirii, iar pâinea este alimentul solid ce dă forță și menține mereu trează în om dorința după veșnicie. Potirul este rotund și deschis, simbol al providenței divine deschisă tuturor, fără început și fără sfârșit. Hrana solidă este simbolul perfecțiunii și a identității intelectuale datorită căreia lucrurile divine obținute prin cunoașterea fermă sunt comunicate de sensurile intelectuale celor cărora Sf. Paul comunică hrana solidă, pe care și el la rândul lui a primit-o de la Înțelepciune. Hrana lichidă, simbolul lichidului care curge, se răspândește și care se îndreaptă spre toți și care-i conduce pe toți la adevărata cunoaștere a lui Dumnezeu, produce bucurie în inima omului. De aceea, lucrurile divine și cuvintele înțelepte sunt asemănătoare cu apa, laptele, vinul, mierea tocmai datorită puterii lor dătătoare de viață, precum apa; de a contribui la dezvoltarea copiilor, precum laptele; de a recrea și îmbucura inima omului, precum vinul; de a curăți și conserva, precum mierea. Când Scriptura spune că Dumnezeu doarme, nu înseamnă altceva decât faptul că El este transcendent și neschimbător. Aplicând acest procedeu tuturor textelor dificile din Biblie se pot clarifica celelalte expresii ce-i „scandalizează” pe începători. Sfânta Scriptură ne revelează Dumnezeu creator, bun și iubitor de oameni. În lucrarea sa *Teologia simbolică*, Pseudo-Dionisie îl informează pe Tit că a tratat cu mai multe argumente și competență simbolistica biblică, de aceea, pentru a nu mai lungi inutil această scrisoare, i-o trimite și lui. Aici va afla celelalte detalii despre limbajul simbolistic.

¹⁴ După ce autorul a identificat diferitele moduri expresive ale celor două teologii, cuvinte simbolice și cuvinte clare, și după ce a indicat cele trei contexte în interiorul cărora se desfășoară teologia simbolică, felul naturii, Vechiul și Noul Testament, acum trece să examineze pe scurt funcțiile diferite ale fiecărei teologii. Teologia simbolică are un rol educativ pregătitor: prin ea Dumnezeu dorește să-i corecteze sau să-i pedepsească pe cei păcătoși, se exprimă ca și cum ar fi un om, uneori recurge chiar și la modul sub uman pentru a găsi imagini cu care să impresioneze. Teologia ne-simbolică are un rol pozitiv, adică de transformare: în acest fel ea revelează adevărul într-un mod care îl transformă pe destinatar: în acest sens Dumnezeu acționează, curat, simplu, într-un mod superior și definitiv.

¹⁵ Corpusul epistolar Pseudo-dionisiac se încheie cu această scrisoare adresată apostolului și evanghelistului Ioan, apostolul feciorelnic, imagine a fericirii beatifice, unde oamenii nu se vor mai căsători, trăind doar din intimitatea lor profundă cu Dumnezeu. Sf. Ioan, numit și teologul pentru înălțimea spirituală a scrierilor lui, este exilat pe Insula Patmos. Este unica scrisoare pe care Pseudo-Dionisie o scrie fără a fi un răspuns la o altă scrisoare din partea destinatarului. Autorul arată familiaritatea de care s-a bucurat trăind în prezența celui întemnițat pentru credința sa în Christos. Aceste persecuții au fost profețite de însuși Christos, însă nu pot face rău celui care le acceptă din iubire față de Dumnezeu. Răul este partea progonitorilor, care prin asemenea persecuții se separă de bună voie de Dumnezeu și-și pregătesc viața de nefericire veșnică după moarte. De aceea Pseudo-Dionisie îi invită pe creștini să se roage pentru persecutori, după exemplul lui Christos: „Tată iartă-i căci nu știu ce fac”, sau a protomartirului Ștefan: „Doamne nu le socoti lor păcatul acesta”. Chiar și în exil, misiunea Sf. Ioan este aceea de a fi Soare al Evangheliei pentru a-i orienta pe oameni către Christos. Acum când Pseudo-Dionisie scrie trăiește bucuria amintirilor

și învățămintelor frumoase predicate de Sf. Ioan pe când era în mijlocul discipolilor săi, dar în curând aceeași discipoli se vor bucura din nou de prezența apostolului printre ei. Astfel, autorul scrisorii îndrăznește să facă o profeție, care nu se va adeveri, că exilul lui va lua sfârșit în curând. Însă această profeție era mai degrabă o dorință a lui Pseudo-Dionisie de a-l mai revedea printre ei pe „disciplul pe care îl iubea Isus”, de a-l mai asculta, de a mai trăi momente spirituale înățătoare în prezența lui.

¹⁶ Probabil autorul se referă aici la Sf. Ioan, apostolul feciorelnic: abandonând toate, chiar și o viață de familie, apostolul a ales să trăiască în proximitatea lui Christos, arătând astfel speranța celor drepti în viața veșnică. Cei răi, printr-o alegere liberă din partea lor, se separă de Dumnezeu, pe când cei buni, trăind încă de pe acest pământ unirea spirituală cu Dumnezeu, caracteristica vieții veșnice, pun mai presus de toate dorința după viața în Dumnezeu. În aceste rânduri, cei buni sunt identificați de Pseudo-Dionisie cu cei feciorelnici, fie referindu-se la Sf. Ioan, fie făcând apel la o concepție răspândită încă de la începutul creștinismului, și accentuată cu precădere în sec. al IV-lea, că fecioria este expresia perfecțiunii vieții creștine.

3. CÂTEVA IDEI TEOLOGICE DIN SCRISORILE PSEUDO-DIONISIACE

a) Dumnezeu se revelează în creație, în V.T. și în N.T. Îngerii, ființe inteligibile, și oamenii, ființe sensibile, au acces la cunoașterea lui Dumnezeu, creatorul lor. Însă din activitatea epistolară dionisiacă nu reiese explicit unicitatea lui Dumnezeu în trei persoane. Totuși Isus Christos este numit explicit de mai multe ori, însă nu se face referință la economia mântuirii realizate în persoana sa, economie ce culminează cu moartea sa pe cruce, cu învierea și cu înălțarea sa la cer. Duhul Sfânt este numit doar în treacăt fără a afla prea multe detalii teologice referitor la persoana lui. Tatăl se distinge de Fiul și de Duhul Sfânt prin faptul că doar el este „divinitatea producătoare de Dumnezeu”, el este izvorul dumnezeirii. Fiul este doar Fiul, „divinitatea filiației”, iar Duhul Sfânt își are izvorul, cu Fiul, în Dumnezeu. Cele trei persoane divine sunt distincte datorită raportului de origine, sunt strâns unite între ele și inconfundabile.

b) Întruparea Cuvântului este privită de Pseudo-Dionisie ca o distincție în distincție, adică: ființele există datorită participării lor la ființa divină, multiplicitatea ființelor având izvorul în Dumnezeu; întruparea lui Christos se referă explicit la Fiul, chiar dacă Tatăl și Duhul Sfânt au participat împreună cu Fiul prin decizia comună. Între persoanele divine, doar Fiul este om prin misterul întrupării. Însă misterul întrupării nu compromite imuabilitatea divină și nici impecabilitatea lui Isus Christos în care umanitatea și dumnezeirea sunt inconfundabile. Dumnezeirea rămâne ascunsă, iar umanitatea lui face parte din rândul ființelor create și este vizibilă oamenilor. În epistolele Pseudo-dionisiace misterul Sfintei Treimi și al Întrupării sunt prezentate succint. O asemenea prezentare, dacă ținem cont de contextul secolului al VI-lea în care au fost redactate aceste scrisori, în care aceste dogme erau în plină fază de elaborare și cristalizare, ne conduce să aducem câteva observații: lipsește cu desăvârșire termenul cheie folosit la Niceea pentru a spune firea dumnezească a Fiului de aceeași esență cu a Tatălui, *homoousion*; de asemenea, lipsește terminologia specifică secolelor V-VI pentru a defini diferența dintre persoanele divine: **paternitate-filiație-sfințenie** și **nenăscut-născut-purces**; nu vorbește despre rolul celorlalte persoane divine în istoria mântuirii și în sfințenia sufletului; autorul nu folosește termenii deja consacrați pentru a defini modul unirii firii dumnezeiești și firii umane în unica persoană a lui Isus Christos, temă dezbătută la Calcedon și la Efes; nici o referință nu este făcută la consubstanțialitatea Fiului cu omul, așa cum ne-a obișnuit deja terminologia atanasiană; autorul nu spune nimic despre acțiunea teandrică a lui Isus Christos, ci se mulțumește doar să afirme deplina dumnezeire și

deplina umanitate a lui Isus Christos, modul miraculos al zămislirii lui feciorelnice, fără a folosi totuși termenul consacrat la Efes, *Theotokos*, Născătoare de Dumnezeu. Aceste lipsuri pot fi explicate prin faptul că autorul, deoarece se adresează grecilor, cărora dorește să le vorbească despre Dumnezeu și despre Isus Christos, fără a trăda credința Bisericii, folosește aceeași terminologie și concepte filosofice pentru a-i atrage de partea sa și a-i face să adere la credința creștină.

Scrisorile Pseudo-dionisiace prezintă o teologie „din înălțimi”, adică mai întâi expune viața intimă a lui Dumnezeu și relațiile intra-trinitare, apoi vorbește despre numele divine pentru a defini lucrarea sa creatoare și providențială, în fine, prezintă lumea creată, sensibilă, prin intervențiile descrise în V.T. și în mod cu totul deosebit în misterul Întrupării Fiului lui Dumnezeu. Cu alte cuvinte, plecând de la realitatea comunională într-adină, Pseudo-Dionisie coboară spre pământ, trecând prin actul creator al ființelor văzute și nevăzute, sensibile și inteligibile, pentru a ni-l prezenta pe Dumnezeu solidar și iubitor de oameni spre a-i conduce la comuniunea deplină cu el.